

Шевцова Л. С. Ситуативні завдання як ефективний засіб розвитку зв'язного мовлення учнів / Українська мова і література в школі. – 2001. – №2. – С. 11-17

Ситуативні завдання як ефективний засіб розвитку зв'язного мовлення учнів

Важливою умовою ефективності методичної системи навчання зв'язного мовлення в школі виступає знання психологічних основ, виявлення тих закономірностей, які потрібно враховувати педагогу в процесі формування у школяра основних теоретичних понять і розвитку практичних умінь та навичок.

Новий підхід до оволодіння учнями основами зв'язного мовлення відображено в наукових дослідженнях О.М. Біляєва, Л.М. Симоненкової, Л.В. Скуратівського, Г.Т. Шелехової, Г.М. Іваницької, Т.О. Ладиженської, В.І. Капінос та інших сучасних методистів.

Формування багатьох мовленнєвих умінь неможливе без урахування ситуації спілкування. Виступаючи як спосіб спілкування і пізнання, мовлення підпорядковується меті спілкування. Специфіка мовлення полягає в тому, що воно завжди розраховане на конкретного адресата, без якого спілкування просто неможливе. Тому результат мовленнєвої діяльності залежить від врахування особливостей адресата мовлення. До умов, що впливають на характер мовленнєвої діяльності і мовленнєвого продукту (висловлювання) належать тема, мета, основна думка висловлювання, адресат мовлення, місце спілкування.

Складові частини ситуації спілкування відображено за такою схемою:

офіційні	Де спілкуємося?-----	(місце спілкування:,
обставини)		чи неофіційні
Мовленнєва ситуація:	З ким ?-----	(адресат мовлення: один чи
декілька)		
повідомлення,	З якою метою?-----	(спілкування,
адресата)		вплив на

У процесі здійснення мовленнєвого спілкування вихідним пунктом є не структура, а ситуація, смисл висловлювання. Потреба висловитись породжує мету і мотиви, що визначають тему і формують стиль висловлювання. Цей комунікативний принцип лежить в основі роботи над мовою як засобом спілкування.

Якщо мовленнєва дія не є складовою спілкування, то вона стає штучною, втрачає реальний життєвий смисл. Як підкреслює М.І.Жинкін, головне ускладнення розвитку мовлення у тому і полягає, що «...ситуація уроку знімає природну комунікативність мовлення... Є тільки один спосіб звільнитися від цього недоліку. Треба, щоб в учня виникла потреба в комунікації» (4, с.32).

Щоб наблизити умови навчання до природніх умов спілкування, необхідно ввести учня у мовленнєву ситуацію і навчити його орієнтуватися у ній, тобто ясно уявляти собі співрозмовника, умови мовлення і завдання спілкування. Ця проблема може бути вирішена за допомогою ситуативних завдань. Оскільки вони сприяють формуванню мовленнєвих знань, умінь та навичок, то можна назвати їх ситуативними завданнями з розвитку зв'язного мовлення.

Ці види робіт стимулюють мислення учнів, викликають у них інтерес до навчального матеріалу, підвищують їхню активність у формуванні знань, умінь і навичок; розширюють можливості практичного застосування вивченого матеріалу.

Поняття «ситуативне завдання» потребує конкретизування. У психологічній та педагогічній літературі під цим терміном найчастіше розуміють інтелектуальні завдання, що містять запитання або мету діяльності, умови виконання діяльності та деякі вимоги до їх виконання. О.М. Леонтєв розглядає визначення завдання як мети, заданої у певних умовах. О.М. Матюшкін конкретизує поняття завдання, вказуючи на необхідність включення суб'єкта у визначення поняття. «Процес вирішення завдання - це така система перетворення умов завдання, за якої досягається необхідне шукане. Фактично у більшості випадків розв'язання завдання — це процес перетворення деякої початкової (заданої) ситуації на певну кінцеву (необхідну) ситуацію» (9, с.32).

Виконання ситуативного завдання передбачає закріплення знань, реалізацію й формування навичок та вмінь у конкретній ситуації, змодельованій за допомогою словесного опису чи інших засобів навчання, і сприяє процесу пізнання через спостереження та сприймання.

Нові предмети чи явища учні можуть пізнавати по-різному: за допомогою слова, наближених до дійсності засобів (моделей, картин, малюнків, схем), а також через «оригінальне сприйняття», тобто безпосереднє ознайомлення з ними (слідкування за рухом процесів, перетворення предметів, читання літературних творів, прослуховування музичних творів). Застосовуючи будь-який із зазначених способів, учитель урахує його доцільність та необхідність використання. Вирішальне значення має правильна організація та проведення такого виду роботи, який би збуджував розумову діяльність учня. Головну роль у цьому разі виконує спостереження як активний розумовий процес. Спостереження вимагає зусиль з боку учня і виникає в результаті зацікавленості, сприяє активізації його пізнавальної діяльності.

Важливу роль у керуванні процесом засвоєння понять у методиці відіграє моделювання (створення моделей) операцій мислення, формування практичних навичок та вмінь. Під моделюванням педагогічних ситуацій у сучасній дидактиці розуміють утворення таких ситуацій-моделей, коли реальні об'єкти замінені символами, а стосунки між учасниками діяльності складаються не природно, а організовані під керівництвом педагога. Ці ситуації є штучно вичленими фрагментами певного процесу і відображають його не всебічно і цілісно, а лише в певних відношеннях. Моделювання педагогічної ситуації у навчальному процесі реалізується за допомогою різних видів завдань, у тому числі й ситуативних.

Розглянемо приклади ситуативних завдань з розвитку зв'язного мовлення для учнів 5-6 класів.

5 КЛАС

Завдання 1. Побудуйте розповідь про роль форм ввічливості у спілкуванні людей, використовуючи елементи діалогічного та монологічного мовлення. Використайте подані нижче слова.

Формули привітання й побажання: Добридень! Доброго дня! Доброго ранку! Доброго вечора! Здрастуйте! Ласкаво просимо! Вітаю! Привіт! Здорові були! Доброго здоров'я! З приїздом вас! Поздоровляю вас! Зі святом вас! Щасливих вам свят! На здоров'я! Наше щире вітання!

Формули прощання: До побачення! До наступної зустрічі! Прощайте! Будьте здорові! На добраніч! На все добре! Усього найкращого! Бувайте! Щасливо! Щасливої дороги! Вітайте ваших рідних!

Завдання 2. Поясніть своїм друзям матеріал про види мовленнєвої діяльності, беручи за основу пропоновані вирази.

Вітатися при зустрічі, привітати листівкою або телеграмою, написати твір, слухати виступ однокласника, читати книгу вголос, пояснювати правило товаришам, говорити по телефону, слухати концерт класичної музики, записувати цікаві висловлювання, розповідати історію, слухати казку, прочитати цікаву історію.

Завдання 3. Уявіть ситуацію: ви познайомилися влітку з другом, який живе в іншому місті. Напишіть йому листа про своє місто чи село, сім'ю, друзів. Визначте вид мовлення у цій ситуації. Чи буде це діалогічне мовлення?

Завдання 4. Уявіть себе у ролі редактора. Прочитайте твір учениці, визначте у ньому тему та основну думку. Чи є в ньому мовленнєві помилки і недоліки? Виправте їх так, як ви вважаєте за потрібне.

З Днем учителя!

До дня вчителя ми своїх учителів вітаємо квітами. Кожен учень приносить букет із квітів. Тому квітів буває дуже багато.

Одного разу наша вчителька Марія Степанівна доручила нам привітати квітами колишню вчительку, яка живе близько школи. Виявилося, що наші учні знають багатьох учителів-пенсіонерів і теж захотіли їх привітати квітами. Скільки радості квітами ми принесли вчителям!

Завдання 5. Поясніть друзям матеріал про поділ тексту на частини на прикладі запропонованого уривку з книги. Чи виправданий повтор слова «мова»?

Здійснюючи далекі подорожі, знайомлячись з новими краями і тамтешніми мовами, люди помітили дивну схожість між словами різних, навіть територіально дуже віддалених мов. Звідки б вона взялася? Не інакше, як ці мови є далекі нащадки якоїсь матері-прамови. Вона не належала жодному з відомих народів і не зафіксована в жодній пам'ятці. Нова ідея захопила вчених: дослідити відповідності між окремими мовами і на їх основі реконструювати прамову. Факт її існування в незапам'ятну давнину був поза сумнівом. Та й ця реконструйована мова, треба думати, була не найпершою мовою людства, а нащадком ще давнішої.

(Із книги А. Матвієнко «Рідне слово»)

Завдання 6. Уявіть ситуацію: Володя щоденно відвідує заняття спортивної секції. Ввечері він дуже втомлюється. Подумайте, чи корисним є заняття спортом для людини. Напишіть твір-роздум «Спорт у житті кожного», обґрунтовуючи свою думку. При створенні висловлювання використайте наведені словосполучення.

Фізична культура, ранкова гімнастика, щоденні тренування, випадкові травми, зміцнення фізичних сил, корисно для організму, загартовування сили волі.

Завдання 7. Влітку ви відпочивали у таборі (в селі, санаторії...). Чи спілкувались ви з батьками? Розкажіть про умови спілкування — ви з ними розмовляли при зустрічі, по телефону чи їм писали? Чому?

Завдання 8. Ви прийшли по книгу в бібліотеку. Охарактеризуйте умови спілкування: з ким і навіщо ви спілкуєтесь, яким чином передаєте мовлення, як його сприймає адресат, яка причина спілкування?

Завдання 9. Уявіть собі, що в неділю ваш клас іде у краєзнавчий музей. Вам потрібно: а) оголосити про екскурсію на виховній годині, б) сказати про неї своїм батькам. У якому випадку ви використаєте розмовний стиль, а у якому звернетесь до іншого стилю мовлення? Чим відрізняються висловлювання? Складіть обидва тексти.

Завдання 10. Яким типом мовлення ви користуєтесь, розповідаючи про те, що ви робили у вихідний день? Чому ви вибрали саме цей тип мовлення? Складіть розповідь.

Завдання 11. Охарактеризуйте мовленнєву ситуацію. Якого типу та стилю мовлення цей фрагмент тексту? Які мовленнєві засоби використані в ньому для передачі авторського бачення бурульки?

Вийшов з хати Юрко і побачив велику крижану бурульку. Вона звисала з даху. Зійшло сонце, і бурулька заблищала різнобарвними вогниками — синім, рожевим, червоним, блакитним, жовтим...

Юрко стоїть, затамувавши подих від здивування. Красива бурулька, мов райдуга.

На даху біля бурульки сіли горобці та й цвірінькають. Вони теж милуються бурулькою-райдугою.

(В. Сухомлинський)

Завдання 12. Підготуйте матеріали для гри з малятами: «Вгадай, хто це або що це». Спочатку вирішіть, текстами якого типу мовлення повинні бути ваші матеріали. Чому? Складіть невеликі художні замальовки для такої гри.

Завдання 13. Продовжіть один з початків тексту. Для цього уявіть зображений об'єкт. Початки можуть бути такими:

а) Це просто чудовий ляльковий будиночок (іграшковий автомобіль)!..

б) Я відкрив очі. Біля мене на стільці лежав новенький фотоапарат...

в) Я почув шум у коридорі. Коли вийшов туди, мене привітно зустрів маленький песик...

Завдання 14. Напишіть листа своєму другові з іншого міста чи села про те, як ви провели весняні канікули. Який стиль мовлення потрібно використати?

Завдання 15. Уявіть, що вам купили пса (кота, папугу і т.п.) Напишіть про це в листі своєму другові. Опишіть зовнішність, характер та звички тварини. Який стиль та тип мовлення треба використати? Напишіть текст.

Завдання 16. Ознайомтесь з невеличкою замальовкою «Як я одного разу допомагав бабусі забивати гвіздок». Удоскональте текст. Для цього зробіть з нього художню розповідь, показуючи дії детальніше. Виберіть для опису дій необхідні форми, використайте характеристики дій, які б допомогли яскравіше показати, як усе відбувалось. Вирішіть, від якої особи ви будете писати: від першої чи третьої.

Влітку я гостював у бабусі. Вона попросила мене повісити на кухні полицку для квітів. Я вибрав місце для полицки. Потім я вдарив молотком по гвіздку, але промахнувся й попав по пальцю.

Завдання 17. Текст якого типу ви будете створювати, готуючи твори на такі теми: «Як ми працювали у шкільному саду», «Як я допоміг людині», «Як ми одного разу ходили по гриби», «Як я навчився плавати»? Згадайте, які місця у розповіді потребують особливого контролю. Напишіть твір на одну з названих тем.

Завдання 18. Ви, звичайно, читали казку «Мудра дівчина» і добре її пам'ятаєте. Уявіть собі, що ви її розповіли малюкам, а вони не зрозуміли, чому дівчину назвали мудрою. Як ви їм це поясните? Яким типом мовлення ви скористаетесь? Чому?

Завдання 19. Продумайте теми: «Якою, на мою думку, повинна бути школа і чому», «Який урок я найбільше люблю і чому», «Мій улюблений день тижня». Тексти якого типу мовлення (чи типів) слід використати для розкриття цих тем? Виберіть одну з них, за якою ви могли б написати твір-роздум. Вирішіть, якими будуть тези, аргументи, приклади,

висновок, які типи мовлення ви використаєте у процесі доказу. Напишіть твір.

Завдання 20. Напевне, вам доводилось кому-небудь розповідати про себе, свої справи, навчання. Коли, де це було? Опишіть ці ситуації. Яку форму мовлення (усну чи письмову), який стиль та тип мовлення ви використали? Чому?

Завдання 21. Прочитайте твір-розповідь. Спробуйте продовжити його, використовуючи факти з життя, власні спостережень за навколишнім середовищем. Згадайте ситуації з вашого життя, коли потрібно економити воду, слідкувати за чистотою водойм.

Ось вона, крапля води. Яка маленька! Та уявімо, що вона вміє говорити. Скільки цікавого вона розповіла б нам. І, можливо, розповідаючи, гордовито промовила б:

— Нехай мої краплинки невеличкі, та спритні вони і ловкі. З ними я можу обійти всю Землю, скрізь побувати, всіх понапувати. Я дуже поважна особа. Хоч і непоказна. Не обійтися без мене. Якби не я, не зеленіли б трави, не прикрашали б землю квіти, не було б і дерев, не співали б у їхніх вітах пташки. До речі, без мене взагалі не було б ні птахів, ні тварин, ба навіть людей. Наймудріші вчені знають, що без води не було б життя. І не забувайте, що з таких крихіток, як мої крапельки, утворилися моря і океани. Адже навіть найбільший океан - то лише скупчення численної кількості малесеньких крапель води...

(П. Утевська)

Завдання 22. Уявіть, що вам прийшов лист від хлопчика чи дівчинки іншої країни, у якому він (вона) просять розповісти вас про себе, своїх друзів, ваші захоплення. Продумайте такий лист та напишіть його у формі розповіді. Пам'ятайте, що лист потрібно написати так, щоб адресатові було цікаво його читати. Вибирайте теми, які зацікавили б вас обох.

Завдання 23. Прочитайте оповідання. Чи має рацію хлопчик? Чому? Мабуть, і у вашому житті траплялися подібні випадки. Опишіть один з них, назвавши його «Присвоєна похвала». Який стиль та тип мовлення слід використати?

Айстри

Побачив Сергійко у дворі сестру Юлю і одразу до неї.

— Дивись, які насінинки,— і розтулив кулак. — 3 них айстри будуть. Дядько Семен дав.

— Дай мені, — попросила Юля.

— Не дам, я сам посаджу.

Дуже хотілося Юлі виростити свої квіти. Вона вже давно про це мріяла.

— Хочеш, — запропонувала вона братові, — бери за них мої кольорові олівці.

Повагався трохи Сергійко і згодився: виміняв олівці на чотири насінинки, а решту собі залишив.

Посадила Юля насінинки в горщик. Щодня поливала. А як з'явилися стебельця — горщик на балконі поставила, щоб і сонце пестило квіти, і дощик напував. Чудові в неї вирости айстри! А Сергійкові насінинки так і залишилися лежати в коробочці.

Прийшли якось до мами гості та й кажуть:

— Гарні які у вас квіти! Де ви їх дістали?

Почервоніла Юля від похвали і зніяковіло усміхається. А тут Сергійко де не візьмись:

— Це мої айстри.

— Як це твої? — здивувалась Юля.

— А я ж тобі насінинки дав! Пам'ятаєш?

— Так то ж насінинки, а не квіти,

— Ну то й що?! Значить, і квіти мої. Так чи не так?

(О. Буцень)

Завдання 24. Назвіть прислів'я, у яких правильність висловленого часто підтверджується життям. Використайте одне з них для розповіді про випадок із свого життя. Подумайте, як побудувати розповідь, коли використати прислів'я — на початку чи в кінці, як назвати історію. Після написання тексту ще раз його прочитайте, попрацюйте над його удосконаленням. Чи повністю прислів'я відповідає змістові твору? Чи відображена основна думка у вашому тексті?

Завдання 25. Прочитайте текст і подумайте, чи заслуговує похвали Настуся. Аргументуйте відповідь. Розкажіть про подібний випадок з вашого життя чи ваших друзів, назвавши його «Заслужена похвала (оцінка, винагорода та ін.)» Після розповіді подумайте, як би ви вдосконалили сказане: які недоліки слід усунути, чи відповідає назва змісту, які слова неправильно вжито.

Чергова Настуся

Сьогодні Настуся прийшла в дитячий садок раніше, ніж завжди. Адже вона — чергова. Прийшла і відразу спитала Марію Петрівну:

— А що мені робити?

А Марія Петрівна й каже:

— Візьми ганчірку, витри листочки фікуса. Знаєш, як це робити?

— Знаю, знаю, — відповіла Настуся.

Взяла вона ганчірку і почала обережно витирати листочки. А Юрась підійшов до Настусі й каже:

— Хочеш, я тобі допоможу?.. Я поллю квіти. Приніс води і почав поливати квіти.

— Не лий так багато, бо потече, — каже йому Настуся. А Юрась знову приніс повну кружку і все поливає. Аж поки й справді не потекло.

— Що ж ти накоїв? — захвилювалась Настуся. — Гляди, яка калюжа на підвіконні. От я зараз розкажу Марії Петрівні.

— Та я... я не знав, що вони протікають, — виправдовувався Юрась.

Але Настуся й слухати його не стала, побігла шукати виховательку...

Увійшли Настуся з вихователькою до кімнати. Бачать: коло вікна стоїть Юрась, червоний, насуплений. Глянула на нього Марія Петрівна, а він ще більше зашарівся, бо зрозумів, що вчинив шкоду. Мабуть, соромно йому. А обік нього стоїть Женя і витирає ганчіркою підвіконня.

— Молодець, Женю, так і треба робити, — каже Марія Петрівна.

Дивується Настуся: чому це хвалять Женю, а не її? Адже вона перша помітила, що Юрась калюжу на вікні зробив...

(О. Буцень)

Завдання 26. Чи є у вашому житті вчинок, який би ви назвали добрим? Чому його так можна назвати? Уявіть, що вам потрібно на прикладах пояснити меншим школярам про добрі справи. Розкажіть про свій вчинок, побудувавши текст. Можна використати такий початок: «У кожного в житті бувають ситуації, коли він намагається показати себе з кращого боку. Одного разу мені довелось...»

Завдання 27. Напишіть замітку в шкільну газету про те, як учні вашого класу брали участь у конкурсі квітів (спортивному змаганні, концерті, конкурсі на кращий малюнок тощо.) Дотримуйтеся вимог щодо написання замітки.

Завдання 28. Наведіть приклади ситуацій, коли потрібно описувати речі, розповідати про них, роздумувати. Враховуючи характер ситуації, скажіть, який стиль мовлення слід використати.

Завдання 29. Перед вами початок відомої казки. Які ознаки творів цього жанру ви могли б назвати? Який тип мовлення використано в уривку? Уявіть, що вам потрібно зацікавити малят новою казкою. Використовуючи поданий початок, напишіть своє продовження. Врахуйте усі особливості жанру казки.

Колобок

Жили собі дід та баба, та такі убогі, що нічого в них нема. От раз дожились уже до того, що не стало в них і хліба — їсти нічого. Дід і каже:

— Бабусю! Піди в хижку, назмітай у засіці борошенця та спечи мені колобок.

От баба так і зробила: витопила в печі, замісила яйцями борошно, що назмітала, спекла колобок і поклала на вікні, щоб простиг. А він з вікна — та на призьбу, а з призьби — та на землю та й побіг дорогою...

Завдання 30. Спробуйте придумати для малят казку за однією з поданих назв: «Пригоди першокласника на Місяці», «Чому собака не любить кішку?», «Чому кіт вмивається після сніданку?» Складену казку запишіть, потім перечитайте, вдосконалюючи текст.

6 КЛАС

Завдання 1. У вашому класі є, мабуть, учні, котрі погано вчаться. Як ви гадаєте, що заважає їм добре вчитися? Напишіть про це замітку в шкільну газету у вигляді твору-роздуму. Який стиль мовлення слід використати?

Завдання 2. Уявіть, що ваш пес (кіт, папуга та ін.) пропав. Ви його дуже хочете знайти. Для цього потрібно написати оголошення, зазначивши прикмети тварини. Продумайте та напишіть оголошення.

Завдання 3. Кореспондент часопису «Охорона природи» запитав учнів однієї з шкіл: «Чи можете ви себе назвати захисниками природи?» Що б ви відповіли, якби він звернувся до вас? Побудуйте відповідь у формі замітки в часопис. До неї можете додати розповідь про випадок з життя, свої роздуми про те, кого можна вважати другом та захисником природи.

Завдання 4. Уявіть, що ви екскурсовод музею і проводите екскурсію. Побудуйте розповідь, беручи за зразок наведений нижче текст. У якому стилі він написаний? Які особливості цього стилю? Врахуйте їх при побудові вашої розповіді.

Найвеличнійший ансамбль мозаїчного та фрескового живопису було створено у київському Софійському соборі. За урочистістю, монументальним розмахом він не мав собі рівних не лише в історії давньоруського живопису, а й у світовому мистецтві тієї доби.

Внутрішнє оздоблення Софійського собору відзначалося пишністю. Мерехтливе сяюче тло золотих мозаїк, чисті й прозорі кольори фрескового живопису створювали урочисте враження.

У центрі собору, в куполі — мозаїчне зображення Христа.

У простінках між вікнами барабана нерухомо застигли постаті так званих дванадцяти апостолів — учнів і послідовників Христа. На парусах склепінь — постаті чотирьох євангелістів, які були проповідниками християнського вчення.

У вівтарній абсиді — велика постать матері Христа — Марії з піднятими руками в молитовній позі, таке зображення Богоматері називається Оранта-заступниця. Складки її одягу ніби світяться, виблискують багатьма відтінками синього, і золотавого, пурпурового, білого кольорів. Багатобарвні мозаїки створюють незабутнє враження.

Образ Марії-Оранти у давні часи був особливо популярним. Русичам, які щойно прийняли християнство, Оранта нагадувала язичницьку Велику богиню — матір Землі. До неї зверталися в часи стихійного лиха та ворожих нападів. Її звали ще «Непорушною стіною».

Софійські мозаїки надзвичайно виразні. Райдуга смальт спалахує насиченими тонами, які мерехтять на золотому тлі. Палітра мозаїк налічує десятки відтінків кожного кольору, створює цілу симфонію багатокольорового звучання.

У візантійських та давньоруських храмах зображення мали умовний площинний характер. Образи святих виступали як ілюстрація уявної ідеї, а не правдивої події. Але в Софійському соборі зустрічаються не тільки зображення релігійного змісту а й надзвичайно цікаві світські сюжети. Так, у соборі було зображено засновника собору — Ярослава Мудрого і його родини. Збереглася лише композиція на південній стіні, де зображені дочки Ярослава: Анна (дружина французького короля), Єлизавета (норвезька королева), Анастасія (угорська королева). Кожна з них має індивідуальні риси. На протилежній стіні були зображені сини Ярослава.

(Уривок із книги «Українське мистецтво»)

Завдання 5. Прочитайте текст і уявіть зображену в ньому картину. Спробуйте зробити уривок виразнішим, дібравши дієслова та прикметники, які допомогли б «намалювати» уявну картину.

Недалеко біля річки стоїть будинок. Біля нього — сад. Зліва ростуть яблуні, справа - груші. Перед будинком кущі смородини, а за будинком — вишні та черешні. У саду є альтанка. Біля межі ростуть кущі калини. Будинок чисто вибілений, з пофарбованими вікнами.

Завдання 6. Чи вам доводилося з друзями будувати снігову фортецю або просто блукати зимовим лісом? Зробіть художній опис на одну з тем: «Наша снігова фортеця», «Поляна в лісі», «Тиша зимового лісу». Поміркуйте, які предмети покажете, які засоби мовлення виберете, як побудуєте речення. Після написання перевірте текст: чи є в ньому недоречні повтори, чи виконані вимоги до висловлювання.

Завдання 7. Пригадайте, якою святковою буває кімната у новорічний вечір. Згадайте, які предмети роблять її сяючою. Продовжіть запропонований опис. Яким стилем ви скористаетесь? Які його особливості? Врахуйте їх при побудові тексту типу опису.

Ми довго чекали приходу Нового року. Цього дня нас не пускали до кімнати, де готувався святковий вечір. Ми чекали з нетерпінням, коли відчиняться двері. Аж ось, нарешті! Ми зупинились вражені на порозі...

Завдання 8. Напишіть твір на основі особистих вражень на тему: «Як ми подорожували влітку», «Екскурсія до Києва (Львова, Одеси тощо.)», «Прогулянка у парку». Використайте у своєму творі розповідь та опис місцевості, врахуйте особливості стилю мовлення.

Завдання 9. Спостерігайте за природою, йдучи додому. Напишіть твір-мініатюру «Сьогоднішній день». Виберіть ознаки стану середовища, відповідні мовленнєві засоби для художнього опису природи. Перевірте написане, враховуючи вимоги до твору-опису.

Завдання 10. Перед вами твір шестикласника. Чи подобається він вам і чому? У якому стилі він написаний? Які недоліки тексту? Уявіть себе на місці автора твору та вдоскональте текст, доповніть його власними деталями..

Я підійшов до вікна. За вікном було тихо, лише маленькі сніжинки нечутно опускалися додолу. Здавалось, наче вони танцюють повільний танець, але вітер загравав їм швидкої мелодії, і сніжинки закружляли швидше.

Шкода, що їхній танок швидко закінчився. Вони наче втомились і лягли перепочити на білий пухнастий килим.

Тепер тільки нерівне світло мерехтливих зірок порушувало завмерлу картину. А внизу, охороняючи тишу, темніли дерева.

Завдання 11. Прочитайте художню замальовку шестикласника «Несподіваний сніг». Риси якого стилю та типу мовлення є у ньому? Які недоліки твору? Спробуйте їх усунути, уявивши себе на місці вчителя. Дайте оцінку написаному.

Я вийшов на вулицю

Був ранок. Навколо пасмурно та холодно. Стояла тиша. Дув тільки слабкий вітер. І раптом нежданно-негадано почав падати сніг. Він падав, наче у небі з'явилася дірка. І ось він уже лежить усюди. Сірувато-білий, він липне до чобіт. Під його вагою прогнулись віти на деревах. Сніг падає на пальто, руки і одразу тане.

Але вітер дунув сильніше. І сніг колючими голками почав попадати в обличчя. Навколо потемніло.

Несподіваний цей сніг все одно не міг перешкодити приходу весни.

Завдання 12. Мабуть, вам доводилось вести щоденник. Ознайомтесь з таким записом одного учня. Які види описів використав автор? Чи доречно вони вжиті? Чи додержує учень вимог стилю чи ні? Переробіть запис так, як ви вважаєте за потрібне.

25 березня. Щось довго цього року не настає весна. Виходжу на вулицю, а сніг ще подекуди лежить. Я думав, що уже потеплішає, а надворі ще дуже холодно. Згадав, як падав сніг. Здавалось, він завалить усі будинки, вулиці, площі, якщо буде падати. Я підійшов до кучугури. Вона вже потемніла і майже розтала. Сніг сіро-бурий, часом чорний. Сніжинки збилися у темну купу, але блищать на сонці. Навіть у такому вигляді сніг красивий. Сніг — це найкращі опади.

Завдання 13. Уявіть, що ви гуляли в парку, а до вас підійшов фотокореспондент взяти інтерв'ю та показати найкраще місце у парку. Побудуйте розповідь про те, о якій порі й як часто ви любите ходити до парку, де вам подобається гуляти, опишіть улюблене місце. Якого стилю буде ваше висловлювання? Яка його тема та основна думка? Які типи мовлення будуть використані? Запишіть вашу розповідь.

Завдання 14. Вам потрібно зробити загадки до гри «Вгадай місяць». Намалюйте словесну картину та розкажіть, що ви знаєте про будь-який місяць року, але не називайте його. Намагайтесь називати точні та характерні відомості. Прочитайте матеріал, який можна включити в загадку, змінивши його.

Назва першого місяця весни — березня — пов'язана з розвиванням у цей час берези, із збиранням її соку. Недаремно в деяких говірках третій місяць року називають сочним, соковиком.

У діалектах і раніше в літературній мові були поширені ще назви березня — марець / березіль або березоль. Остання була відома ще в давньоруській мові і утворилася з двох слів — береза /зола. Більшість учених вважає, що корінь зол споріднений із словом зола (попіл), проте одні гадають, що назва березозол (давніша форма, від якої потім виникло слово березоль, пов'язана із спалюванням беріз на попіл для луку, інші — для розчищення площ під оранку. Є дослідники, які погоджуються з обома твердженнями. Більш вірогідним вони вважають, що в назві березозол, як і в назві березень, лежить те саме явище — розвивання беріз. І тоді зол /зел можна розглядати як різні варіанти одного кореня із значенням «зелений».

(Є. Чак, «З біографії слова»)

Завдання 15. На конкурс «Коли це буває» пригадайте і складіть самостійно якнайбільше загадок та прислів'їв про місяці та пори року. З дібраного матеріалу складіть розповідь-характеристику, використавши епітети, порівняння. Перевірте, чи усім вимогам стилю та типу мовлення відповідає ваша розповідь.

Завдання 16. Роздивіться репродукції картин, на яких зображена природа. Уявіть, що ви екскурсовод картинної галереї. Спробуйте розповісти про виставку художника, описуючи зображене на картинах. Добирайте відповідно до задуму художні засоби, синоніми, професіоналізми.

Завдання 17. Ви коли-небудь малювали з натури — олівцями, фарбами? Подивіться навколо очима художника. Якими ви бачите сьогодні вулицю, двір, сквер, ліс, парк? Створіть словесну мініатюру, придумайте їй назву. Попрацюйте над удосконаленням тексту.

Завдання 18. Уявіть, що ви синоптики й ведете спостереження за погодою. Який запис ви зробили б сьогодні у своєму журналі? Вирішіть питання про стиль та тип мовлення, виберіть конкретний зміст. Зробіть відповідний запис, указавши число і час спостережень.

Завдання 19. Побудьте письменниками! Напишіть сторінку до книги для малят «Допитливим». Виберіть тему: «Чому відбувається зміна дня і ночі?», «Чому влітку йде дощ, а взимку — сніг?», «Чому взимку на вікнах мороз малює візерунки?», «Чому сніжинки риплять під ногами?» та ін. Обміркуйте задум майбутнього твору та відповідно до нього підготуйте матеріал. Подумайте над удосконаленням тексту, зробіть його виразнішим, цікавішим.

Завдання 20. Ви коли-небудь розглядали сніжинку чи дощову краплину? А крапельку роси на траві? Чи доводилося вам придумувати про них загадки, якісь історії, розповідати про їхні пригоди, науково пояснювати їх походження? Вирішіть, про що б вам хотілось написати, і для кого та які завдання перед собою поставите. Коли напишете роботу, перевірте, чи вона відповідає вашому задуму, чи не потребує вдосконалення.

Завдання 21. Вам не доводилось обговорювати з учнями вашого класу ставлення людей до природи? Що ви думаєте про це? Напишіть замітку в стінну газету чи підготуйте усне висловлювання на цю тему. Наведіть конкретні приклади, розкажіть про своє ставлення до них. Намагайтесь вплинути на читача (слухача). Доберіть матеріал, відповідні мовні засоби, заголовок.

Завдання 22. Прочитайте початки текстів та скажіть, з якою метою створено кожне висловлювання, у якій ситуації спілкування, до якого стилю належить, які типи мовлення може включати.

- 1) Для того щоб людина відчувала себе затишно у своїй квартирі, в ній повинно бути передусім зручно. Дамо кілька порад...
- 2) Ти знаєш, кімната в мене вийшла, по-моєму, прекрасна! Спробую тобі описати...
- 3) Важлива частина підготовки до свята — оформлення того приміщення, де воно буде проходити. Як це краще зробити?...
- 4) А хочете, я розповім, як ми прикрашали клас?..
- 5) А ці сходи ведуть до кабінету письменника. Піднімемось туди...
- 6) Василько ступив на сідці. Вони тихенько поскрипували, тому він намагався йти навшпиньках...
- 7) По-моєму, у майбутньому школа повинна бути іншою...

Завдання 23. Згадайте, як ви в дитинстві вперше пришли у дитячий садок, школу, іграшковий магазин, театр, цирк та под. Що вас найбільше вразило? Опишіть приміщення так, як ви його тоді побачили. Дайте назву твору-мініатюрі.

Завдання 24. Ознайомтесь з описом квартири-музею. Який вид опису домінує? Яка його основна думка? Уявіть себе гідом музею та спробуйте провести екскурсію, переказавши текст.

У 15-ти кілометрах від Золочева, що на Харківщині, лежить невелике гарне село Сковородинівка (колишня Пан-Іванівка). Тут в 90-х роках XVIII століття жив та помер видатний український просвітитель, філософ і поет Г.С.Сковорода.

Світла одноповерхова споруда стоїть на невеличкому пагорбі. Поряд розкинувся великий сад, який спускається до мальовничих озер. На березі одного з них, як і при житті мислителя, росте старий дуб. Вузька доріжка веде від дуба до могили філософа.

Вхід до музею: високий ганок, двоколірний портик класичних форм. Вестибюль. Центральну стіну його займає портрет-панно Г.С. Сковороди, виконаний художником Р. Волинським по дереву, і віршовані рядки М. Рильського.

Народжений вільним, вихований у працьовитій козацькій сім'ї, Сковорода на все життя залишався бідняком. Надовго зупиняються відвідувачі біля вітрини, в якій експонуються предмети побуту XVIII століття: свита, шапка, полотняна сорочка, подібні до тих, які носив Г.С.Сковорода. Тут же чорнильниця, копія палиці, годинник філософа.

Меморіальна кімната передає обстановку останніх днів життя Г.С. Сковороди; просте ліжко, накрите селянським рядном, старовинне бюро з книгами та рукописами, стілець, скриня, на стіні — селянська свита...

(За матеріалами путівника «Літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди»)

Завдання 25. У вас є своя кімната чи куток у домі? Все там виглядає так, як би вам хотілось? Поділіться своїми враженнями на тему: «Кімната, про яку я мрію». Виберіть стиль, тип мовлення, форму подачі матеріалу. Обдумайте свій задум та складіть розповідь з елементами роздуму.

Завдання 26. Ви можете назвати музей, який вам сподобався? Розкажіть про нього у формі листа або замітки в газету. Намагайтесь так написати, щоб читачеві захотілось відвідати музей. Для цього продумайте зміст та характер твору.

Завдання 27. У вашій школі, мабуть, проводиться конкурс навчальних кабінетів. Уявіть себе членом журі такого конкурсу. Виберіть кабінет, який заслуговує найкращої оцінки та опишіть його. А ви можете уявити ідеальний, на вашу думку, шкільний кабінет? Опишіть його. Обидва описи з'єднайте в один твір, доповнивши розповіддю про вашу роль члена журі.

Завдання 28. Прочитайте опис картини К. Білокур «Напровесні». Визначте тип та стиль мовлення. Уявіть себе працівником музею, який хоче розказати про картину. Перекажіть опис близько до тексту. Проаналізуйте свою розповідь. Попрацюйте над її вдосконаленням.

Застосування вчителем ситуативних завдань з розвитку зв'язного мовлення підвищує в цілому інтерес до вивченого матеріалу, показує шляхи практичного застосування теоретичних знань. Використання ситуативних завдань, безумовно, позитивно вплине на результат навчального процесу.

Найсприятливіші умови для вдосконалення мовлення створюються у тому разі, коли навчання проводиться в умовах, максимально наближених до природної комунікації, що забезпечує свідому побудову висловлювання та поліпшує мотивацію навчання.

Сучасна методика навчання української мови повинна стимулювати самостійне творче мислення учня, спираючись на його практичний досвід. «Специфіка уроків мови й літератури створює величезні можливості для вивчення особистості дітей та підлітків, зокрема взаємозв'язку мислення й мовлення, які опредмечуються в навчальній діяльності і виражаються в усному, писемному та внутрішньому мовленні школярів, у пізнавальних інтересах, потребах і мотивах, їхньому мисленні, уяві й почуттях» (1). Вдалий підбір навчального матеріалу з урахуванням орієнтації в життєвих ситуаціях дає змогу винести мотивацію до подальшої самоосвіти та навчити учня застосовувати набуті знання на практиці.

Процес навчання має активізувати думку школяра шляхом використання різноманітних творчих робіт, органічно поєднаних з вивченням фонетики, граматики і правопису. Такі вправи повинні бути частиною роботи, спрямованої на вироблення навичок зв'язного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біляев О.М. Концепція інтенсивного навчання мови // «Українська мова і література в школі», №6, 1991. — С. 26-30
2. Біляев О.М., Скуратівський Л.В., Симоненкова Л.М., Шелехова Г.Т. Концепція навчання державної мови в школах України // «Дивослово», №1, 1996. мт С. 16-21
3. Білоусенко П.І., Явір В.В. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови: посібник для вчителя. — К.: 1992.
4. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. — М.: 1982.
5. Иваницкая Г.М., Шелехова Г.Т. Теория речевой действительности и ситуативные упражнения. // Русский язык в школе. №3, 1991.— С.47-51
6. Капинос В.И., Сергеева Н.Н., Соловейчик М.С. Развитие речи: теория и практика обучения (5-7 классы) — М.: 1991.
7. Ладыженская Т.А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся. — М.1975.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: 1977.
9. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. - М.: 1972. - 168с.